

K PROBLEMATIKE POVOJNOVEJ POZEMKOVEJ REFORMY ZO ZVLÁŠTNYM ZRETELOM NA SITUÁCIU NA SLOVENSKU

Vladimír Čarvaga

I.

Názory na rozsah povojnovej pozemkovej reformy

Otázka ako robiť pozemkovú reformu - po etapách či všeobecnú (generálnu) - bola predmetom rokovania zástupcov odboja a pozornosti širokej verejnosti. Okrem politických strán zaujali k nej postoje aj široké vrstvy spoločnosti, najmä obyvateľstvo dediny, budúci prídelcovia. Rokovalo sa o tejto otázke na straníckych konferenciách, schôdzach roľníkov, písalo sa v dennej tlači. Boli názory pre a proti.

Pri generálnej pozemkovej reforme išlo o zabratie pre účely pozemkovej reformy všetkej statkárskej pôdy nad 50 ha. Náznaky takéhoto výkonu sa objavujú už v období národnooslobodzovacieho zápasu. Nachádzame ich v dokumentoch z tohto obdobia. Vianočná dohoda, politický program slovenskej politickej reprezentácie, SNR z decembra 1943 hovorí o novej sociálnej hospodárskej politike s cieľom sociálneho vyrovnania, čo znamená riešiť i postavenie dedinskej chudoby, prakticky prideliť jej pôdu v takom rozsahu, aby mohla slušne a primerane žiť. Na tento svoj program naväzuje SNR počas SNP. Vo svojej deklarácii z 1.9.1944 označuje túto úlohu za jeden zo svojich cieľov. Uvedomuje si závažnosť tohto sociálneho problému aj o ňom v Deklarácii svojej z 1.9.1944 hovorí: "V záujme zvýšenia životnej úrovne národa sme za spravodlivé rozdelenie národného dôchodku, za novú úpravu vlastníctva a držby na prospech malých roľníkov."¹⁾

Za SNP realizuje sa spojenectvo robotníckej triedy s roľníctvom. Dedina pomohla v armáde, v partizánskom hnutí. V záujme tohto zväzku stáva sa otázka všeobecnej pozemkovej reformy i predmetom rokovania na zjednocovacom zjazde KSS so sociálnodemokratickou stranou v septembri 1944. Prijíma sa heslo "Pôda tým, čo na nej pracujú."

Vedenie KSS za SNP zastávalo jednoznačne stanovisko širšej pozemkovej reformy. Nejasnosti boli čo do výkonu, parcelácie a pridelu.

1) Cesta ke květnu, I. - 1, Praha 1965, str. 196.

Pravda, treba povedať, že sa objavovali aj názory na etapovitý výkon pozemkovej reformy. Tlmočil ich popredný bojovník za záujmy roľníkov Čuleň, ktorý preberal, tlmočil Gottwaldov názor. Aj nekomunistický odboj na Slovensku vyjadril svoj súhlas s uskutočňovaním pozemkovej reformy - sociálnych a hospodárskych premien. Počítal a dedinou a nechcel prípadným odmietnutím týchto premien stratiť túto možnosť. Prijíma tento program dočasne so svojím vlastným pohľadom na jeho uskutočnenie.

Slovenská buržoázia počítala s premenami, ktoré ju mali postihnúť ako triedu v užšom slova zmysle, teda aj so širšou pozemkovou reformou.²⁾ Ak sa hneď po oslobodení tak nestalo, znamenalo to pre ňu získanie času na ďalší zápas o moc, prakticky aj na a o povojnový vývoj.

Ze SNP vyskytla sa možnosť uskutočniť všeobecnú pozemkovú reformu. ňou by sa boli zmenili vlastnícke pomery na slovenskej dedine a to jednak na úkor cudzích, ale aj domácich statkárov. Do záboru by pripadali zrejme i cirkevné majetky. K uskutočneniu pozemkovej reformy ale nedošlo a to jednak pre odlišné postoje k parcelácii a napokon aj pre bojové akcie.

Na túto koncepciu výkonu nadväzuje i Manifest SNR zo 4.2.1945. "Uskutočnime veľké sociálne premeny. Na Slovensku stane sa skutkom jediné spravodlivé pravidlo, aby podu mal ten, kto na nej pracuje ... Podu dostanú konečne do rúk i malí roľníci."³⁾ Takto i ľud poňmal výkon reformy, t.j. zabráť pre účely pozemkovej reformy podu presahujúcu výmeru 50 ha. Pravda, v priebehu oslobodenia nášho územia menili sa názory aj u členov KSS na uskutočnenie pozemkovej reformy. išlo o odlišné názory od koncepcie povstaleckej SNR a vedenia KSS. Objavilo sa to aj v osnove návrhu nariadenia SNR o pozemkovej reforme. Prijíma sa Gottwaldova koncepcia a len zriedka sa objavujú stranícke prejavy za generálnu pozemkovú reformu.

Uskutočnenie reformy po etapách nebolo riešením pre slovenské pomery. Bolo polovičaté a neriešilo sčasti agrárny slovenský problém, ktorý mal sociálny charakter.⁴⁾ Riešenie tohto problému bolo povojno-

2) Vyplýva to z Vianočnej dohody, ktorej bola signatárom, a Deklarácie SNR 1.9.1944, kde sa hovorí o novej úprave pôdy v prospech roľníkov. Spomína sa v tejto súvislosti kompromis stredných politických smerov. K tomu pozri: G. H u s á k , Svedectvo o SNP, str. 240.

3) Cesta ke Květnu, 1 - 2, str. 487, Praha 1965.

4) Slovenská agrárna otázka je zložitá. Ani prvá ani druhá (slovenská) pozemková reforma ju neriešili. Vykonávatelia prvej česká a druhej slovenská buržoázia ju ani riešiť nechceli. Charakterizujú ich nespravodlivé sociálne rozdelenie pôdy. Prevažnú väčšinu pôdy vlastnili cudzí veľkostatkári - Nemci a Maďari, ďalej je to veľká rozdrobenosť p.p. medzi takzvané trpasličie hospodárstva, relatívna nezamestnanosť, preťaženosť poľnohospodárskej pôdy, feudálne prežitky - komposse-

vou úlohou a sčasti bolo možné aj všeobecnou pozemkovou reformou. Pokiaľ ide o slovenské pomery mala pozemková reforma zahrňovať v každom prípade aspoň revíziu prvej československej pozemkovej reformy a za určitých okolností i výkup pôdy, kde nebolo zabezpečené jej riadne obrábanie.

Pravda, o moci počas národnoslobodzovacieho zápasu nebolo rozhodnuté a bolo o ňu potrebné bojovať s buržoáziou zúčastnenou na tomto oslobodzovacom zápase. To motivovalo Gottwaldovu snahu dohodnúť sa s Benešom ako aj jeho konečnú koncepciu povojnovej pozemkovej reformy. Na rokovaníach Beneša so zástupcom moskovského vedenia odboja v Moskve v decembri 1943 sa rokovalo i o zásahu do majetkovej sféry. Pokiaľ išlo o zásahy do pozemkového vlastníctva, prijala sa zásada odňať bez náhrady tento majetok nepriateľom a zradcom. Išlo o postup uskutočňovaný po línii antifašistickej, nie triednej (tj. proti všetkým statkárom). Tieto zásahy sa v budúcnosti nevylučovali. Pravda, takéto riešenie bolo vhodné pre české krajiny, ako sme už naznačili, nie však pre slovenské pomery, kde požiadavky na širší výkon reformy boli veľké a situácia pre takýto výkon i vhodná. Poukážeme prečo?

Slovenská buržoázia nebola vedúcou silou národnoslobodzovacieho zápasu, čo bolo rozhodujúcim faktorom, príčinou jej povinnosti k povojnovým preměnám. Nezanedbateľný bol aj fakt, že vyšla z vojny podstatne oslabená. Nové revolučné časy vystupňované zlým postavením dedinskej chudoby tak ťažko skúšanej vojnou, umocňovali túto revolučnosť. Vyúsťovali na východnom Slovensku v samoparcelácii veľkostatkárskej pôdy. Tento pohyb dediny len dokazuje, aký veľký bol tlak na pôdu. Širšej reformy dovoľávajú sa roľníci ešte pred uzákonením etapovitosti. K takýmto požiadavkám dochádzalo aj na východnom Slovensku. Tak napríklad roľníci v Trebišove vystúpili s požiadavkou širšej pozemkovej reformy.⁵⁾

Potreba prevzatia názoru moskovského vedenia odboja robiť pozemkovú reformu po etapách sa rôzne zdôrazňovala: nepripravenosťou na tak veľké úlohy, ktoré by vyplývali zo všeobecnej pozemkovej reformy, potrebou poznávať reakciu, nutnou dohodou s Benešom, jednotou v NF, situáciou v ČNF a prípadným ohlasom tejto u stredných vrstiev českého vidieka. Hlasý proti všeobecnej pozemkovej reforme označujú všeobecnú pozemkovú reformu za predčasnú, za predbiehanie vývoja. Niektoré tieto názory sú polemické. Nie vždy sa zohľadňovali všetky okolnosti, osobitosti, a predpoklady pre širšiu reformu. Nemožno uvedené dôvody

soráty, deputátny systém, odrábanie prenajatej pôdy, naturálne mzdy. Naviac, tieto pomery v poľnohospodárstve boli komplikované ešte vojnovými škodami, ktoré na Slovensku boli obzvlášť veľké.

5) V. P l e v z a - L. V á b r - S. C a m b e l , KSČ a roľnícka otázka na Slovensku, str. 381.

tlmočené zhora proti všeobecnej reforme zovšeobecňovať. Práve tak v súvislosti s nadhodenou problematikou nemožno si nevšimnúť a nezaujať postoj k tvrdeniu, že k pridelovaniu ďalšej ako konfiškácii podliehajúcej pôdy príde. Údajne celkový vývin tomu nasvedčuje. Prerastaním národnodemokratickej revolúcie v socialistickú sa to vyrieši. Znie to deklaratórne. Je to iluzórne najmä po skúsenostiach a pomerne skorých s výkonom pozemkovej reformy, jej prvej etapy na Slovensku, najmä po voľbách do Ústavodarného zhromaždenia na Slovensku r. 1946. Škoda, že sa po oslobodení za daných špecifických pomerov nevyužil tlak zdola pre výkon reformy na Slovensku.⁶⁾ Práve tak tvrdenie, že je dostatok pôdy pre pridel v českom pohraničí, nebolo dôvodom pre oddialenie širšej reformy na Slovensku. A už vonkoncom nemožno súhlasiť s názorom, vylučujúcim širšiu pozemkovú reformu na Slovensku tvrdením odvolávajúcim sa na nedostatočný stupeň uvedomenia roľníkov. Tomu tak v žiadnom prípade na Slovensku nebolo. Vystupovanie slovenských roľníkov a ďalších uchádzačov o pôdu pred i po uzákonení prvej etapy povojnovej pozemkovej reformy plne vyvracajú tento názor. Ak bola takáto situácia v Čechách, nemožno to aplikovať i na slovenské pomery. Niektoré tieto názory sa pre Slovensko nehodili a neradi sa prijímali.⁷⁾ Výkonom pozemkovej reformy po etapách opúšťa sa heslo "Pôda tým, čo na nej pracujú," od vyvlastnenia veľkostatkárov a tak potom i od jednej z možností zlepšenia postavenia roľníkov, riešenia aj iných slovenských problémov (napr. skrytej nezamestnanosti). Odozvou takéhoto riešenia na Slovensku bola strata dôvery roľníctva v riešení jeho požiadaviek, ochabnutie revolučnej vlny a po ťažkostiach, ktoré sa vyskytli pri prvej etape pozemkovej reformy na Slovensku, ktoré mala svoje osobitné už spomínané problémy rozladenosť a sklamanie sa ešte viac vystupňovali. Za takejto situácie nemohlo sa v dohľadnej dobe počítat s ďalšou parceláciou. V českých krajinách etapovitost vyhovovala buržoázii, strednému roľníctvu, o ktorého dôveru sa KSČ uchádzala.

Košický vládny program nenaznačoval možnosť ďalších premien na dedine, t.j. revízie čs. pozemkovej reformy a novej pozemkovej reformy. Nakoniec vývoj si ich predsa len vynútil. Nevychádzal v ústrety volaniu slovenských roľníkov a bezzemkov po pôde, k pristúpeniu k ďalším etapám požadovaným ešte pred uzákonením prvej. Volanie po ďalšej pôde

6) V súvislosti s odhlasovaním zákona o revízii prvej čs. pozemkovej reformy vysoko hodnotil podporu ľudu pre toto prijatie zákonnej úpravy M. Falčan. Pravda, aj tu zohralo veľkú rozhodujúcu úlohu hnutie na českej dedine. Toto hnutie na Slovensku hneď po oslobodení bolo veľké.

7) K tomu pozri G. H u s á k , Svedectvo o SNP, str. 304, 554. Po skúmaní všetkých osobitostí predvojnového a povojnového vývoja na Slovensku sa nám problematika širšej pozemkovej reformy javí ako možná a možno povedať i nutná.

ani po uzákonení prvej etapy neprestalo. I po uzákonení prvej etapy na Slovensku neboli medzi slovenskými vedúcimi činiteľmi KSS pochybnosti o tom, že by sa mala pozemková reforma riešiť ďalej. Sú stanoviská k tejto otázke, rokuje sa o nej na konferenciách komunistickej strany. Touto otázkou sa zaoberá i konferencia KSS v Košiciach 1. marca 1945. Nastoľuje sa otázka revízie slovenskej pozemkovej reformy a úprava vlastníckych vzťahov k pôde na prinavrátenom južnom Slovensku, čo prakticky znamenalo revíziu prvej čs. pozemkovej reformy. Ďalšie akcie zamerané na pokračovanie v pozemkovej reforme nedajú na seba dlho čakať. Touto problematikou sa zaoberajú konferencie KSS. V Bratislave 20.-21.5.1945 zdôrazňuje sa zásada "Pôda tým, čo na nej pracujú". Na konferencii KSS v Žiline - 30.6.1945 sa hovorí o druhej etape. Na základe tlaku zdola vypracováva M. Faltan návrh všeobecnej pozemkovej reformy už v máji 1945.

Od jednotného v KVP na protifašistickej platforme zakotveného výkonu pozemkovej reformy sa nemalo v najbližšom čase upustiť ani na Slovensku.⁸ Nepadlo odlišné rozhodnutie ani na žilinskej konferencii KSS. Hovorilo sa síce o generálnej pozemkovej reforme, ale stanovisko sa k nej nezaujaló. Pokiaľ ide o ďalší - či širší výkon pozemkovej reformy po oslobodení nepadlo rozhodnutie ani na spoločnom zasadnutí predsedníctiev ÚV KSČ a ÚV KSS 17.-18.7.1945. Do vedenia komunistickej strany na Slovensku sa dostáva Široký. Vedenie komunistickej strany zaradilo problém generálnej pozemkovej reformy až na októbrové plénum ÚV KSS roku 1945. Na októbrovom pléne ÚV KSS sa o generálnej pozemkovej reforme hovorilo v tom zmysle, že sa má táto požiadavka nastoliť. Tieto požiadavky ale Širokého vedenie strany zamietlo a takéto názory označovalo za sektárstvo. Upriamilo svoju pozornosť na dokončenie prvej etapy pozemkovej reformy, označujúc takýto postup za cestu získania roľníctva za spojence robotníckej triedy. Prijala sa požiadavka, aby sa prišlo k parcelácii maďarských cirkevných veľkostatkov.

Široký posudzoval pozemkovú reformu ako záležitosť národnej revolúcie. Je pravda, že takmer 80 % pôdy v pohraničí na Slovensku vlastnili Maďari. Získať túto pôdu pre prídel sa ukázalo problémom. Strácal sa aj záujem o vnútorné presídlenie. Komunistická strana prostredníctvom miestnych organizácií mala spojenie s roľníctvom. Miestni

8) Košický vládny program je významným politickým programom, položil základy politického systému, novej československej štátnosti, určil ďalej úlohy sociálno-ekonomickej-kultúrnej povahy a základy politickej orientácie ČSR. Za štátne politické, ekonomické a sociálne premeny bolo potrebné bojovať, aktivizovať široké vrstvy robotníckej triedy, roľníctva, a tak zabezpečiť tlak na prerastanie začatého revolučného procesu.

V súvislosti s týmtó pozri poznámku č. 9.

funkcionári na dedine chceli, aby sa urobili podstatné zmeny vo vlastníctve pôdy po voľbách 1946. Situácia na Slovensku bola iná ako v Čechách. Na Slovensku poľnohospodársku politiku usmerňovala Demokratická strana (ďalej DS). Mala rezort Povereníctva pôdohospodárstva a pozemkovej reformy vo svojich rukách. Vedúci činitelia DS zmenili svoje postoje k pozemkovej reforme, ktorá nemala prekračovať národný rámec. Požiadavku všeobecnej pozemkovej reformy vedenia DS pod tlakom agrárnej časti vedenia odmieta, uvedomujúc si takto poľnosť prípadného oslabenia svojich pozícií na dedine. Pre české krajiny revízia prvej čs. pozemkovej reformy nebola hneď po voľbách roku 1946 vhodná.

Komunisti na vidieku napriek odmietavému stanovisku vedenia strany k parcelácii slovenských statkárov dožadujú sa širšej pozemkovej reformy aspoň tam, kde tlak na pôdu zdola bol veľký, kde pôdy pre prídel z titulu konfiškácie získanej nebolo dostatok. Bola to koniec koncov reálna situácia pre získanie roľníctva za spojenca tam, kde boli obavy, že by v nadchádzajúcich voľbách mohli týchto roľníkov stratiť komunisti práve pre netlmočenie ich požiadaviek, najmä po sklamaní partizánov, vojakov, s ktorých podporou KSS počítala a ktorým sa očakávaný prídel pôdy po oslobodení nedostal. Po voľbách roku 1946, ktoré sa na Slovensku skončili neúspechom vedenia KSS, skúmajú sa príčiny neúspechu. Medziiným boli to nedostatky v práci KSS voči roľníkom a aj podľahnutie roľníkov katolicizmu. Pravda, neboli to jediné príčiny. Východiskom z takejto situácie mala byť revízia prvej čs. pozemkovej reformy. Táto požiadavka vedením komunistickej strany sa síce prijala, ale podľa vedenia komunistickej strany všeobecná pozemková reforma ešte stále neprichádzala do úvahy.⁹⁾

Hnutie slovenskej dediny za širší výkon pozemkovej reformy

I napriek zákonnej úprave etapovitej pozemkovej reformy - konfiškácií, hnutie za všeobecnú pozemkovú reformu malo progresívne tendencie. Jednotlivci a obce dožadovali sa parcelácie pôdy cirkevnej, židovských statkov a majetkov nachádzajúcich sa vo vlastníctve obcí, miest a práve tak i parcelácie pôdy nekompromitovaných českých a slovenských statkárov. Tieto požiadavky obsahovali triedny výkon reformy. Ako dôvod parcelácie zdôrazňuje sa nehospodárenie vlastníka na svojom majetku, vyzdvihuje sa sociálna stránka reformy.

9) Na Slovensku bola vhodná situácia pre generálnu pozemkovú reformu vo februári, v marci 1946, keď sa hovorilo o vládnom programe. Problémom by nebola ani pôda nekompromitovaných Čechov a Slovákov za predpokladu, že by sa im dala náhrada za zabranú pôdu.

Hnutie za všeobecnú pozemkovú reformu bolo živelné. Nebolo jednotné. Išlo o rôzne požiadavky rôznych skupín dedinského obyvateľstva. Z uchádzačov prevažovala dedinská chudoba, bezzemkovia, deputátnici, malí roľníci, vojnoví poškodení. Zákonná úprava reformy po etapách dostáva sa do rozporu s požiadavkami na reformu zdola. To nezostalo bez následkov na formujúci sa zväzok robotníkov a roľníkov už v priebehu národnoslobodzovacieho zápasu proti fašizmu. Navyiac nedostatky a chyby v počiatočnom období neistotu a nespokojnosť len prehľbovali. Bolo treba veľa úsilia na odstránenie tejto rezervovanosti roľníctva k povojnovému daniu a k úpravám, ktoré sa ho dotýkali.

Poukážeme postupne na postoje roľníkov a ostatných uchádzačov dožadujúcich sa ďalších etáp najmä po začatí prvej etapy povojnovej pozemkovej reformy - konfiškácie pôdohospodárskeho majetku nepriateľov a domácich zrádcov. Tieto nenechali na seba dlho čakať a neboli ojedinelé. Máme na mysli vystúpenie na Slovensku, kde sa pozemková reforma javí ako zvláštny problém. V súvislosti so skúmanou otázkou vynára sa celý rad otázok, ako napríklad: Prečo sa počítalo s ďalšou etapou a pomerne skoro, bolo možné získať vôbec pôdu na Slovensku pre prídel tam, kde nebolo dostatok pôdy pre prídel z titulu konfiškácie, ako vyriešiť a vôbec aspoň sčasti riešiť slovenskú agrárnu otázku, problém majúci mnohé nedozierne následky na celkový vzostup obyvateľstva Slovenska vôbec.

Treba opäť spomenúť nespokojnosť s pridelovaním pôdy na Slovensku po oslobodení. Nech sú dôvody už akékoľvek, ale jeden je dominujúci - pôdy konfiškovanej nebolo dostatok. Preto plným právom začali sa pomerne skoro ozývať hlasy po prídelení ďalšej pôdy. Tak napríklad roľníci z Degeša kritizovali prvú čs. pozemkovú reformu. Označili ju právom za nespravodlivú. Revízie prvej čs. pozemkovej reformy sa dovolávali prostredníctvom MRK a MNV.¹⁰⁾ Obdobne sa revízie dožadovali aj roľníci z Dvorník. Išlo o zvyškového statkára, ktorý na majetku vôbec nepracoval, bol zamestnancom okresného úradu. "Z týchto dôvodov nemôžu sa občania ľahostajne pozerieť na takéto hospodárenie. Žiadame, aby tento majetok bol rozdelený do rúk pracujúceho ľudu, ktorý na ňom od vekou pracuje", píše sa v liste občanov z Dvorník.¹¹⁾ Tejto revízie sa dožadovali na Ministerstve pôdohospodárstva a pozemkovej reformy. List bol opatrený pečiatkami MNV, JSSR, DS a KSS. Išlo o spontánny postoj roľníkov bez ohľadu na stranícku príslušnosť, čo

10) Pravda z 18.1.1947.

11) Pravda z 22.1.1947: Žiadame revíziu pozemkovej reformy podľa želania roľníkov.

už možno hovoriť na adresu samotnej Demokratickej strany a PPPR, ktoré, ako bolo všeobecne známe, zastávali statkárov.

Komunistická strana venovala roľníkom mnoho pozornosti vo svojej práci. Bola iniciátorkou premien na dedine. Nielenže vypracovala návrhy ďalších premien, ktoré mali priniesť podstatné zmeny na dedine, v poľnohospodárstve, zvýšiť životnú úroveň vôbec malých a stredných roľníkov zvlášť, ale za ne i bojovala. Pri takýchto pripravovaných premenách radila sa s roľníkmi, dožadovala sa ich podpory, ktorej sa jej dostalo, čo nebolo nevýznamné. To len plne potvrdzuje súhlas s jej poľnohospodárskou politikou a jej návrhom riešenia roľníckej otázky, ktorej pozemková reforma bola, možno povedať, v počiatočnom období po oslobodení základnou otázkou.

Obdobne ďalšej časti pozemkovej reformy dovoľávajú sa obyvatelia Drahoviec pri Piešťanoch. Na schôdzi obyvateľov prehovoril aj tajomník KSS.¹²⁾ Vystúpenia tohto druhu nadobúdali masový charakter. Roľníci, prípadne ich delegáti, dožadovali sa ďalšej pôdy. Neobišli ani vrcholné orgány, parlament, čo opozícia veľmi kritizovala a odsudzovala. Tieto vystúpenia mali nemalý význam pre prijatie takých opatrení, akými boli zákon o revízií prvej čs. pozemkovej reformy a novej pozemkovej reformy.¹³⁾ Pravda, treba povedať, že zdánlivo súhlasiace buržoázne "opozičné" strany ostali odporcami ďalších premien na dedine. Len tlak organizovaný komunistickou stranou zdola ich od otvoreného protivystúpenia zastavil.

Tieto vystúpenia roľníkov sa stávali masovými, celoslovenskými. Zúčastňovali sa ich roľníci bez rozdielu konfesívnej a politickej príslušnosti, aby priamo na PPPR tlmočili svoje požiadavky, t.j. revíziu prvej čs. pozemkovej reformy tam, kde niet dostatok skonfiškovanej pôdy pre prídely.¹⁴⁾ To len dokazuje veľký pohyb dediny, roľníkov, ktorí nechceli čakať na "milodary" ešte sčasti "panskej politiky", robenej predstaviteľom uvedeného povereníctva Kvetkom pri prvej etape pozemkovej re-

12) Pravda z 29.8.1945: Drahovce za II. časť pozemkovej reformy.

13) Plne to vyjadril za klub poslancov KSS M. Paltán pred hlasovaním o zákone o revízií prvej čs. pozemkovej reformy: "Je veľkým zadosťučinením pre našu koncepciu dôslednej ľudovej politiky, že v pôdohospodárstve dochádza napriek všetkým prekážkam k uskutočneniu zásad novej maloroľníckej politiky, ktorá sa prejavuje v dvoch Ľudových zákonoch o revízií a organizácii roľníkov." Význam roľníkov vysoko hodnotí a pokračuje. "Na tomto mieste zdôrazňujem, že bez podpory roľníkov, bez deputácií a telegramov neboli by dali obhájcovia veľkostatkárov súhlas k týmto zákonom." Pravda z 10.7.1947.

14) Pravda z 12.10.1947 podáva správu o predložení požiadaviek roľníkov z 30 okresov východného, stredného a západného Slovenska v Bratislave povereníkovi PPPR Kvetkovi.

formy, konfiškácii. O revízii prvej čs. pozemkovej reformy sa hovorilo aj na zjazde roľníckych delegátov Slovenska v Bratislave 14.11. 1947. Delegáti vyslovili presvedčenie, že nový Sbor povereníkov bude dôsledne vykonávať revíziu prvej čs. pozemkovej reformy.

Vyústením týchto požiadaviek a kritických pripomienok na adresu odporcov pozemkovej reformy na Slovensku bola pracovná konferencia uchádzačov o pôdu v Bratislave po porážke reakcie vo Februári 1948. Jednotliví delegáti a účastníci zhodne konštatovali medziiným aj brzdenie pozemkovej reformy na Slovensku DS a práve tak i revízie prvej čs. pozemkovej reformy.¹⁵⁾

Vidina širšej pozemkovej reformy /revízie/ stáva sa reálnou

Komunistická strana presadzuje zákon o revízii pozemkovej reformy

K požiadavkam za širší výkon pozemkovej reformy komunistická strana musela zaujať postoje. Ako predvoj robotníckej triedy, vedúca sila národnoslobodzovacieho hnutia i v NF v povojnovom období mala zabezpečiť a presadzovať ďalšie revolučné premeny a teda i uskutočnenie už naznačených etáp pozemkovej reformy - revízie prvej čs. a novej pozemkovej reformy. Tieto požiadavky jej zásluhou prerokovali sa v štátnych orgánoch (vo vláde, v parlamente) a napokon sa i uzákoniли, a to i napriek prekážkam chránencov revíziou majúcich byť postihnutých statkárov. Na stránkach jej tlače písalo sa o problémoch, poukazovalo sa na odporcov ďalších premien, etáp, ich maniere a vyslovovalo sa presvedčenie o dohľadnom uskutočňovaní druhej etapy povojnovej pozemkovej reformy. Nebola to úloha ľahká. Celý povojnový vývoj do Februára 1948 to plne potvrdzuje. Splniť ju, čeliť všetkým nástrahám reakcie - spomaliť, zabrzdiť tento vývoj a napokon znemožniť jej pokus o reštauráciu kapitalistického spoločenského poriadku u nás si vyžadovalo veľa úsilia a prezieravej politiky. Všetky tieto úlohy splniť mohla komunistická strana vďaka podpore roľníkov, ktorí so záujmom sledovali práce okolo pozemkovej reformy a dožadovali sa odstránenia rôznych prekážok, ktoré robili reforme jej odporcovia. Doterajšie historické skúsenosti plne potvrdzujú dôležitosť zväzku robotníckej triedy s roľ-

15) Na konferencii bol zvolený Ústredný výbor RK, ktorý mal byť zárukou vykonania novej roľníckej politiky v intenciách komunistickou stranou načrtnutého programu.

Pozri Pravdu z 29.2.1948: Nová roľnícka politika na Slovensku.

níctvom, prirodzeným to spojencom robotníckej triedy. Toto spojenectvo bolo pre komunistickú stranu veľmi dôležité a potrebné. Prostredníctvom neho sa aj vidina ňou pripravovaných a navrhovaných premien realizovala. Komunistická strana bola iniciátorkou zákona o revízii prvej čs. pozemkovej reformy. Jeho uzákonenie sa hodnotí ako víťazstvo Ľuďovej politiky. Heslo, ktoré komunistická strana v minulosti hlásala: "Pôda tým, čo na nej pracujú" a ktoré dočasne stiahla zo svojho programu, začalo sa aktualizovať, zatiaľ v podobe revízie, aby v dohľadnom čase nedobudlo už plné uplatnenie, a to najmä u tých statkárov, ktorým bola pôda ponechaná - nespadať ich pozemky pod revíziu.

Komunistická strana, autorka návrhu zákona o revízii prvej čs. pozemkovej reformy predložila celý rad rámcov revízie presahujúcich významných návrhov a to či už predmetu revízie sa dotýkajúcich, pridelovania pôdy získanej revíziou, ocenenia prídeltov a samotného výkonu revízie, revízneho konania vo vlastnom slova zmysle a iné významné návrhy. Jej zásluhou neprešiel návrh opozície, aby pôda nesprávne nadobudnutá bola o výmere 50 ha ponechaná majiteľom.

Svoj návrh revízneho zákona komunistická strana urobila predmetom všenárodnej diskusie. Roľníci sa k tomuto ako aj k iným komunistickou stranou navrhovaným a ňou 28.10.1946 zverejneným návrhom začali vyjadrovať po zoznámení sa s týmito návrhmi. Zúčastňovali sa na vypracovaní konečných znení roľníckych (svojích - poznámka autora) zákonov. To bola tá, v daných pomeroch veľmi prezieravá a takticky a strategicky najsprávnejšia cesta spolupráce komunistickej strany so širokými masami dediny, roľníctva. Roľníci bez ohľadu na rôznorodosť politického organizovania zaujímali k tomuto návrhu zákona postoje. Kvitovali tieto návrhy a spolu s NV, JZČZ, JSSR a ich prípravnými výbormi zapojili sa do tejto diskusie. Usnoveny Ministerstvom pôdohospodárstva predloženého návrhu boli prerokované v cca 5000 obciach. Na schôdkach prerokovávajúcich tieto návrhy odznali požiadavky čo najrýchlejšie uviesť prerokované návrhy zákonov do života. Nechýbali ani deputácie roľníkov, ktoré sa v parlamente dožadovali prijatia navrhovaných zákonov.

Reakcia vycítila pre ňu hroziace nebezpečenstvo z tejto celonárodnej diskusie. Staré praktiky uplatňovať na dedine nemohla. Boli tu už určité ponaučenia z minulosti a nové vďaka politike komunistickej strany boli na stránkach straníckej tlače kritizované a včas odhaľované. Preto jej už nič nezostávalo, ako hanobiť, odsúdiť spoluprácu Ministerstva pôdohospodárstva a pozemkovej reformy (vládneho orgánu) a Ľuďom, a roľníctvom o ktorého postavenie sa v navrhovaných zákonoch rokovalo, a vyniesovať túto spoluprácu za nesprávnu a roľníkom neosôžnú a dokonca proti-

ú s t a v n ú c e s t u . Roľníci, ktorí sa aktívne podieľali na našom národnoslobodzovacom hnutí, bojovali za novú lepšiu a spravodlivejšiu republiku, mali byť o zákonoch podľa odporcov povojnových premien informovaní až po ich odhlasovaní. Po ich vyhlásení podľa týchto odporcov nemalo sa na zákonoch nič meniť. Takto to bývalo v minulosti. Zákony za buržoáznej ČSR boli vydávané v záujme buržoázie, upevnenia buržoázneho poriadku. Je nemálo prípadov zneužívania a obchádzania týchto zákonov. Nie je účelom na tomto mieste sa týmto zaoberať. V nových revolučných pomeroch, za nového rozloženia politických síl je ale spolupráca Ministerstva pôdohospodárstva a pozemkovej reformy s roľníctvom označovaná za protiústavnú. Je vrcholom politickej obmedzenosti všetkých, ktorí ešte chceli, ale už nemohli čachrovať s roľníctvom, konať v mene a pre jeho blaho.¹⁶⁾

Revízia mala odstrániť nedostatky v prvej čs. pozemkovej reforme. O týchto nedostatkoch hovoria jej výsledky. Veľkostatkárom sa mala pre účely pozemkovej reformy zabráť pôda o výmere 1,400 000 ha. Bolo zabraných len 684 000 ha. Do drobného prídela od 0,1 - 30 ha dostalo sa 298 000 ha a to 186 648 prídelcom, tj. v priemere 1,5 ha. Revízia mala odstrániť trpasličie hospodárstva a urobiť z nich sebestačné celky. Pre to bolo potrebné získať 300 000 ha pôdy. Zvyškárom sa dostalo za prvej čs. pozemkovej reformy 75 000 ha pôdy, tj. v priemere 133 ha na 1 zvyškový statok.¹⁷⁾ Pravda, to je len torzo nedostatkov, prvej čs. pozemkovej reformy, ktorú vykonávala agrárna strana prostredníctvom Štátneho pozemkového úradu. Iným dôvodom revízie bolo neobrábanie zvyškových statkov. Roľníci z okresov Ilava, Topoľčany a Bánovce nad Bebravou dovoľávali sa prídela z týchto statkov. Dokonca prichádzali aj na PPPR, aby priamo povereníkovi pôdohospodárstva predložili svoje požiadavky týkajúce sa týchto statkov a dokončenia prvej čs. pozemkovej reformy.¹⁸⁾ Dožadujú sa ukončenia pridelovania a vydania vlastníckych dekrétov. Práve tak dožadovali sa prídela pôdy, ktorú m a j i t e l i a n e o b r á b a l i , ale ju len dávali do prenájmu. Aj takáto pôda mala byť predmetom širšej pozemkovej reformy. Požiadaviek na prídela takejto pôdy bolo tiež nemálo. išlo síce o pôdu, ktorá pod revíziu nespádala. S takouto požiadavkou obrátili sa napríklad roľníci trenčianskeho okresu.

16) Pozri Pravdu z 21.1.1948. Ide o odpoveď Ministerstva pôdohospodárstva a pozemkovej reformy na rezolúcie JZČZ, JSSR, org. politických strán a NV:

17) Pravda z 11.1.1948: Najdôležitejšie Ľurišové zákony vstupujúce do života.

18) Pravda z 31.1.1948: Prideláť veľkostatkársku pôdu prv, ako príde jar.

Predmet revízie

Prvá čs. pozemková reforma nespĺnila túžby roľníkov. Zostala nedokončená. Jej realizátorka Republikánska strana roľníckeho a maloroľníckeho ľudu, za ktorú sa vyhlasovala agrárna strana, ju ani v skutočnosti nechcela dôsledne uskutočňovať. Ako strana veľkostatkárov ju ani nemohla takto vykonávať. išlo jej a jej vedeniu o upevnenie svojich triednych záujmov na úkor záujmov nemeckej a maďarskej šľachty a agrárnej buržoázie, ktorá vlastnila väčšinu pôdy v Rakúsko-uhorskej monarchii a potom aj v ČSR. Pravda, nechcela ani túto úplne pozbaviť pôdy a potom oslabiť i seba ako triedu. O tom svedčí celý rad machinácií a podfukov, ku ktorým dochádzalo pri prvej čs. pozemkovej reforme, a to či už pri aplikácii záborového zákona - vypustenie zo záboru veľkej výmery pôdy a vytváranie nových veľkostatkov. Takto bola vypustená zo záboru aj cirkevná pôda. Machinácie sa vyskytovali aj pri prídellovom zákone, uskutočňoval sa predaj pôdy z voľnej ruky a ďalej boli to generálne dohody o odklade pozemkovej reformy atď. Týchto nedostatkov, nesprávností či podfukov prirodzene protizákonných bolo nemálo.

Držba pôdy po reforme nezodpovedala hospodárskym, sociálnym a ani štátnym záujmom republiky. Majiteľmi pôdy zostali naďalej bývalí vlastníci a teda aj nemeckí a maďarskí veľkostatkári, ktorým sa pôda z titulu zrady republiky sčasti po oslobodení našej vlasti roku 1945 skonfiškovala. Prvá pozemková reforma nevyriešila základný problém dediny zabezpečiť primeraným prídedom pôdy sčasti zodpovedajúcim primeranú životnú úroveň dedinskej chudoby. Malé, trpasličie prídely nevedeli vyživiť roľníkov, ich rodiny. Hromadné vystahovalectvo, ku ktorému v 20.tych a 30.tych rokoch nášho storočia dochádza, dokonca štátom organizované, je tiež toho dôkazom. Prvá čs. pozemková reforma neriešila ani iné otázky, napríklad konkrétne národnostné riešenie slovenskej otázky. Táto je nevyhnutne s pozemkovou reformou spojená a mohla sa prostredníctvom nej sčasti aj riešiť. Prvá čs. pozemková reforma odkryla veľa nedostatkov v politike strán, buržoáznych zvlášť. Je akýmsi východiskovým bodom vnútorných, našich vlastných rozporov, tiež príčin rozkladu a zániku republiky.

Agrárna strana, ktorá ju vykonávala, zapredala republiku. Nedala sa jej možnosť po oslobodení politicky vystupovať. Tej časti česko-slovenskej buržoázie, ktorá sa aktívne zúčastňovala národnoslobodzovacieho zápasu, dal sa priestor, aktívne sa podieľať na spoločensko-politickom dianí po oslobodení, pravda, za podstatne zmenených pomerov v rámci Národného frontu. Tejto buržoázi dala sa takto možnosť aj odstrániť a odstraňovať tie chyby a nedostatky, ktorých sa i zámerne

v minulosti buržoázia dopúšťala, ktoré ešte i po oslobodení sa pociťovali. Československá buržoázia a ani jej čelný predstaviteľ Beneš nevedela sa zmieriť s novými pomermi. Už urobené sociálno-politicko-ekonomické zmeny ležali jej v žalúdku. Nevedela ich stráviť a k ďalším nemala chuť pristúpiť. Staré krivdy naprávať veľmi nechcela, prírodzene sama vôbec nechcela a nové páchať na českom a slovenskom pracujúcom ľude už tak veľmi nemohla. Boli tu jej protipostoje postihujúce ju ako triedu k niektorým po oslobodení urobeným opatreniam. Je o tom nemalo dôkazov. Pokiaľ ide o rozsah revízie, boli rôzne návrhy, špekulačné postoje buržoázie. Predmetom revízie mali byť statky nad 150 ha p.p. alebo 250 ha pôdy vôbec, zvyškové statky, cirkevné majetky, rôzne družstvá, pôda pridelovaná za prvej pozemkovej reformy fiškálom a predmetom revízie mala byť i slovenská pozemková reforma. Pokiaľ ide o rozsah revízie, Kvetko, popredný člen DS a vedúci rezortu pôdohospodárstva na Slovensku navrhoval, aby predmetom revízie bola len orná pôda. Prakticky to znamenalo vypustiť z revízie lesnú pôdu. Čo do rozsahu výmery mala sa započítavať len pôda nad 50 ha. Návrh komunistov, aby revízií boli podriadené výmery pôdy nad 30 ha, bol zamietnutý.¹⁹⁾ Pravda, výkupu podliehala aj pôda pod stanovenú výmeru 150 ha p.p. a 250 ha všetkej pôdy, ak si to vyžadovala naliehavá verejná potreba a záujem, ak sa pôdy dožadovali roľníci a v mieste uchádzačov o prídely nebolo dostatok pôdy ako aj v prípade, ak nebolo záruky, že pôda pod stanovenú výmeru nebude riadne a včas obrobená.²⁰⁾ Táto úprava bola obzvlášť dôležitá na Slovensku, kde nebolo dostatok pôdy pre prídely a záujem o tento bol veľký.

Pod revíziou prvej čs. pozemkovej reformy nespádali zásadne majetky nachádzajúce sa vo vlastníctve štátu, pravda aj tu boli zložité prípady pokiaľ išlo o podniky, napríklad cukrovary, nachádzajúce sa na pôde spadajúcej pod revíziu. Revízne komisie aj tieto prípady riešili. Ďalej pod revíziu nespádali majetky, nachádzajúce sa vo vlastníctve obcí, okresov, urbárov, pasienkových spoločenstiev, družstiev (vyjmúc tých, kde väčšina podielov bola v rukách tých, čo na týchto majetkov nepracovali - napríklad Pepánkové veľkostatky "kolchozy"), národných podnikov a šľachtiteľských podnikov.²¹⁾

19) Nové slovo, č. 29, str. 453, rok 1947.

20) Tamže. Pozri tiež § 1 zákona č. 142/1947 Zb. pojednávajúci o predmete revízie.

21) Pozri zákon o revízií pozemkovej reformy č. 142/1947 Zb., § 16, ďalej spis PS "B" sekcie adresovaný druhému odboru PPPR č. 4890/48, škatuľa č. 44, KA, Bratislava.

Budeme venovať osobitnú pozornosť jednotlivým pôdohospodárskym majetkom, predmetu revízie. Osobitne sa treba zmieniť o z v y š k o - v ý c h s t a t k o c h . Význam zvyškových statkov pre politické ovplyvňovanie a priame podplácanie politických reprezentantov aj iných strán je nepochybný. Sám prezident Štátneho pozemkového úradu Voženílek bol nútený pod tlakom kritiky v poslaneckej snemovni priznať, že 80 % prídeltov zvyškových statkov bolo poskytnutých na priame zakročenie politických činiteľov, ministrov, poslancov a senátorov. Na machinácii prideľovaní týchto statkov mala účasť časť slovenskej politickej reprezentácie, a to nielen pod tlakom iba príslušníkov republikánskej strany. Prvá čs. pozemková reforma miesto toho aby likvidovala veľkostatkársku držbu pôdy, plodila nových "národných" veľkostatkárov, grupujúcich sa z radov hlavne agrárnej strany, ale aj z iných politických strán. Išlo o politických exponentov za prvej ČSR, ale i neskorších exponentov za tzv. Slovenského štátu, advokátov, predstaviteľov českého kapitálu na Slovensku. Pokiaľ ide o českých statkárov na Slovensku sa takto hospodársky útlak stupňoval i útlakom národnostným, prejavujúcim sa uprednostňovaním pôdy na Slovensku českým zvyškárom a práve tak aj uprednostňovaním týchto pri poskytovaní výhodného úveru. Títo zvyškári neboli oporou republiky na južnom pohraničí. Majetky nikdy neobrábali, prenájmali ich, prichádzali na svoje majetky prípadne len v čase poľovačiek. Vykonávali celkom iné povolania. Napríklad išlo o zvyškového statkára Löwenbeina a výmerou pôdy 109 ha z Klobušíc, okres Ilava, alebo napríklad zvyškový statok Jablonec z okresu Pezinok. Majiteľ býval mimo sídla majetku, bol majiteľom moravských baní atď.²²⁾ Tieto statky majitelia neobrábali, ale ich prenájmali. Tak napríklad veľkostatkár Smutný z Čavoja z okresu Prievidza svoj veľkostatok o výmere 281 ha neobrábal. Takto prišlo aj na slovenských zvyškárov.²³⁾ Keď prišlo k revízii prvej čs. pozemkovej reformy, chceli sa jej vyhnúť. Pôdu naďalej neobrábali, k revízii do stanoveného termínu 15.1.1948 neprihlásili.²⁴⁾ Tak napríklad v Šuranoch zatajili 7 veľkostatkov. Poukazuje sa na to v dennej tlači, upozorňujú na to i roľníci a dožadujú sa parcelácie týchto zvyškových statkov. Roľníci zo Stráži - Štepanov z okresu Senica apelujú na PPPR a žiadajú, aby tieto prípady predložilo na revíziu.²⁵⁾ Zvyškáre

22) Pravda z 3.2.1948: Ďalších 736 ha pôdy v rukách slovenských roľníkov. Prevzatie zvyškových statkov do vlastníctva štátu spomína § 3, zákona č.142/1947 Zb.

23) Pravda z 30.1.1948.

24) Pravda z 11.1.1948 a z 10.2.1948 na to poukazujú. Súpis sa mal urobiť odo dňa prídeltu ku stanoveniu súpisu. Súpis mal urobiť aj správca tohto majetku. Na návrh MZPR a PPPR súpis mal sa zaznačiť do pozemkovej knihy.

25) Pravda z 31.1.1948: Prídelt veľkostatkársku pôdu prv ako príde jeseň.

sa chceli vyhnúť revízií aj tak, že si začali veľkostatky v rodine parcelovať po 50 ha. Tieto prípady samoparcelácie sa tiež vyskytovali. Bolo totiž to možné za predpokladu, že nejde o prípady nadobudnutia podľa § 6, odseku 2, písmena a) a b) zákona č. 142/1947 Zb. ponechať si z majetku 50 ha. Otázkou revízie sa zaoberala aj vláda a pokiaľ išlo o zvyškové statky prijala zásadu, že v prípade špekulačného nadobudnutia tohto veľkostatku zvyškár nemôže si uplatňovať ponechanie 50 ha svojho statku v prípade, že ho nadobudol nečestne, nezákonným spôsobom, alebo inou nesprávnou cestou.²⁶⁾ Ide ďalej o prípady, keď ho nadobudol za nižšiu ako úradnú cenu, alebo keď na pôde 6.7.1946 majiteľ nehospodáril. Revízií podliehali aj zvyškové statky nedobudnuté z voľnej ruky - ide o zrýchlenú parceláciu (skrátene pridelovanie). Išlo o predaj majetkov spadajúcich pod revíziu majiteľom so súhlasom Štátneho pozemkového úradu. Pravda, išlo svojím spôsobom o špekulačný postup.²⁷⁾

Vychádzajúc z celkových výsledkov prvej čs. pozemkovej reformy a možností ktoré poskytovala, prekvapuje záujem českých buržoáznych kruhov o prídely pôdy na Slovensku najmä po tom, keď možnosť získať pôdu v Čechách nebolo problémom. Keď si uvedomujeme, že realizátorom reformy, a to aj na Slovensku bola buržoázna agrárna strana ovládaná českým kapitálom, neprekvapuje tento záujem o prídely pôdy na Slovensku vo forme zvyškového statku. Zapadalo to do celkových koncepcií a plánov českej buržoázie ovládať alebo aj prostredníctvom týchto zvyškárov nestrácať vplyv a prehľad aj o hospodárskych pomeroch na Slovensku. Lákala ich aj príroda, prírodné krásy, bohatstvo zveriny. Mnohým statkárom nešlo ani tak o hospodársku prosperitu majetku. Je paradoxné aj tvrdenie, ktoré v súvislosti s prvou čs. pozemkovou reformou sa objavovalo. Odčiníme Bielu horu, zaberieme pôdu cudzím, našim národom nepriateľským živlom. Nielen že sa to nestávalo, ale robili sa ďalšie krivdy, na Slovensku sa pôda pridelovala novým, našim "národným" českým statkárom. Nevyvolávalo to dobrú atmosféru medzi prostým ľudom, neukazovalo na serióznosť riešiť pozemkovú reformu na Slovensku v národnom duchu ako súčasť národnostnej otázky, čo dávalo alebo mohlo zavdať príležitosť spistočnickým živlom na Slovensku využiť aj tieto praktiky na svoje politické ciele. Tomu sa za daných pomerov nedalo zabrániť. Pokusy slovenských politických kruhov o vlastný vývoj reformy na Slovensku zostali neúspešné, sčasti aj pre rozdielne záuklisné vplyvy, ich nerozhodnosť ako aj iné okolností.

Problematika českých zvyškových statkov na Slovensku sa tiež dostáva na program dňa ako súčasť revízie prvej čs. pozemkovej refor-

26) Pravda z 22.6.1947.

27) Pravda z 11.1.1948: Najdôležitejší Ďurišov zákon vstupuje do života.

my. Nedoatáva osobitnú formu riešenia. Po oslobodení dochádzalo k podávaniu žiadostí o navrátenie zvyškových majetkov podľa § 4 nar. SNR č. 52/1945 Zb. Pokiaľ ide o možnosť ponechať zvyškárom 50 ha pôdy pri splnení všeobecných požadovaných podmienok, týkajúcich sa nadobudnutia zvyškového statku, treba v súvislosti s českými zvyškármi na Slovensku uviesť potrebu podrobiť sa, ak sa dožadujú navrátenia statku na Slovensku, národnej a politickej spoľahlivosti, ktorú majú vykonávať preto určené orgány v Čechách. České zvyškové statky sa majú vykúpiť celé s tým, že pri plnení všeobecných podmienok ako aj pri politickej spoľahlivosti týchto sa im poskytne prídely v Čechách a na Morave. Bolo to za daných pomerov vôbec najpriateľnejšie riešenie.²⁸⁾

Prvá čs. pozemková reforma mala ponechať doterajším vlastníkom 150 ha p.p., prípadne 250 ha všetkej pôdy včítane pôdy lesnej, pravda boli prípustné určité výnimky, kedy výmera pôdy mohla byť i vyššia i nižšia. Nielenže sa tieto nariadenia obchádzali, či zneužívali, ale dokonca voľnou interpretáciou niektorých ustanovení pozemkovej reformy sa dotýkajúcich zákonov sa tieto výmery ďaleko prekračovali, čo prakticky znamenalo, že doterajším majiteľom bolo z t i t u l u o c h r a n y p r í r o d n ý c h k r á s p o n e c h a n é i c h p a n a t v o - tak napríklad Schwarzenbergom s výmerou 15 tis. ha, Colorado - Mansfeld 13200 ha a iné. V tom bola zahrnovaná i leaná pôda.²⁹⁾ Takéto zákony prvej čs. pozemkovej reformy nezodpovedali tak veľmi očakávanej pozemkovej reforme a širokým vrstvám dedinského obyvateľstva. Pozemková reforma uskutočňovaná buržoáziou jej štátnym pozemkovým úradom, konkrétne agrárnou stranou bola najväčšou krivdou spáchanou na dedinskej chudobe, stala sa nástrojom na jej ovládanie, zotročenie a za daných zložitých pomerov na škodu roľníctva i prostriedkom tlmenia jeho revolučných vystúpení. Agrárna buržoázia na zbabranej prvej čs. pozemkovej reforme vytíkla veľký politický kapitál. Neskorší vývoj spochybnil praktiky robené československou buržoáziou za prvej čs. pozemkovej reformy, ktoré sa v určitých obmenách objavovali aj u československej buržoázie majúcej účasť v národnoslobodzovacom hnutí. Neprestali akýmsi šibnutím čarovného prútika a aj keď boli niektoré návrhy buržoázneho tábora atraktívne, vyjadrovali aj súhlas s povojnovými premenami, prípadne buržoázny tábor pristupoval s návrhmi, bolo treba aj za týmto všetkým postojom buržoázie odhaľovať skutočné ciele a záujmy. To sa plne prejavilo

28) Na tieto prípady upozorňuje "B" sekcia PPPR svoje orgány. Informuje o postupe práce a upozorňuje na pokyny zástupcu MEPR z 21.7.1945. Ide o spis "B" sekcie PPPR, škatuľa č. 8733-9600, nezaraďený materiál, ŠSUA, Bratislava.

29) O týchto prípadoch rozhodla revízná komisia 27.1.1948, k tomu pozri Pravdu z 29.1.1948.

najmä na Slovensku, a to v prvej etape povojnovej pozemkovej reformy a práve tak i v druhej etape tejto reformy, revízií prvej čs. pozemkovej reformy. Boli rôzne postoje československej buržoázie, návrhy a výhrady jej k tejto druhej pozemkovej reforme.

Predmetom revízie stali sa aj rôzne družstvá za predpokladu, že v nich väčšinu podielov vlastnili tí, čo v nich nepracovali. Nemáme na mysli len už spomínané Papánkové veľkostatky, "kolchozy", ale aj rôzne spoločenstvá: Vatra, Vančura, Náthan, Nupod, Obilná spoločnosť, Slovpol, Roľnícke cukrovary, pokiaľ tieto podniky neboli poštátnené. Ide prevažne o pôdu, ktorú mali a dostali do záboru.³⁰⁾

Osobitnú pozornosť treba venovať c i r k e v n e j p ť d e ako predmetu revízie prvej čs. pozemkovej reformy. Pokiaľ ide o tento predmet revízie treba sa vrátiť k prvej etape čs. pozemkovej reformy. Cirkev už za feudalizmu patrila k veľkým pozemkovým magnátom. Vlastnila veľké rozlohy pôdy, a to tak pôdohospodárskej ako aj lesnej. Jej pozemkový fond sa stále zväčšoval, pôda sa jej nevzala. Prekážkou scudzenia cirkevnej pôdy bolo zavedenie tzv. mŕtvej ruky a tento cieľ sledoval i zavedenie celibátu. Rast cirkevných majetkov pokračoval aj v ďalšej spoločenskej formácii - za kapitalizmu. V roku 1900 rozloha cirkevnej pôdy v Rakúsko-Uhorsku predstavovala 2 500 000 kj. Táto veľká rozloha bola už predmetom pozornosti protiklerikálnych strán, ktoré sa dožadovali rozdelenia cirkevných majetkov, kým klerikálne strany sa postavili na ochranu cirkevného majetku.

Takouto stranou na Slovensku bola S l o v e n s k á Ľ u d o v á s t r a n a . Vo svojom programe prijatom na ustanovujúcom zjazde v decembri 1918 v Žiline postavila sa na obranu katolíckej cirkvi pred rastúcim pokrokárskym hnutím a pokiaľ išlo o pozemkovú reformu, formulovala požiadavku tejto reformy veľmi všeobecne. Bola za parceláciu veľkostatkov po určitú hranicu, ale proti parcelácii cirkevných majetkov. Vedela aj túto otázku využiť pre svoje politické ciele, manévrovať v tejto problematike. Bola za parceláciu, ale v období narastania revolučnej vlny dovoľávala sa morálneho cítenia ľudu, len aby zachránila cirkevné majetky pred parceláciou. Katolícka cirkev vlastnila na Slovensku do 520 tis. kj. najlepšej pôdy. Nechcela sa jej vzdať ani z kresťanských zásad. Aj k zásade spravodlivého rozdelenia pôdy mali aj samotní cirkevní hodnostári ďaleko. Biskupi nechceli odpredať pôdu. Otázka cirkevných majetkov bola aj významnou zahranično-politickou otázkou súvisiacou s uznaním republiky Vatikánom. Väčšinu pôdy spravovali biskupi - 275 tis. kj. a zo 7 diecéz, medzi ktoré

³⁰⁾ Nové slovo č. 9, str. 137, rok 1948, pozri tiež § 16 zákona č. 142/1947 Zb. a text k poznámke č. 21.

bolo rozdelené územie Slovenska, malo na Slovensku sídlo iba 5. Celú polovicu slovenského územia tvorilo územie ostrihomskej diecézy so sídlom v Ostrihomi. Táto skutočnosť vzbudzovala obavy zo zneužívania správy cirkevného majetku a výťažku z neho proti záujmom republiky zo strany maďarských cirkevných hodnostárov.³¹⁾

Ohľadom cirkevnej pôdy, výkonu pozemkovej reformy boli veľké ťažkosti. V období revolučnej vlny sa ľud dožadoval cirkevnej pôdy. Aj sociálnodemokratická strana to mala vo svojom programe. Pod tlakom zdola urobila zmeny v tomto postoji aj **S l o v e n s k á Ľ u d o - v á s t r a n a**. Pripúšťala parceláciu cirkevných statkov, ale iba v prospech cirkevného proletariátu (nižšieho duchovenstva), ktorý mal o národ na Slovensku veľké zásluhy a tým, že prebytok má byť upotrebený v dorozumení s cirkevnou samosprávou patričnej cirkvi. Cirkevný majetok mal sa podľa nej dať do autonómnej cirkevnej správy, nad ktorou by štát vykonával dozor. Cirkevné majetky sa mali používať na štátne ciele - na zakladanie škôl, nemocníc. Ľudová strana viedla boj za nedotknuteľnosť súkromného vlastníctva a teda aj cirkevného majetku. Dovoľáva sa poriadku zachovávanie zákonov, zachovania veľkostatkov či už ako vzorových hospodárstiev, alebo aj preto, aby chudobný ľud mal kde žiť. Ostriu svojich útokov zamerala proti sociálnej demokracii, ktorá vystúpila s požiadavkou zoštátnenia záborovej pôdy, veľkostatkov. Zachovanie cirkevných majetkov bolo z jedných jej cieľov. Neuspokojila sa so zriadením kontrolnej komisie pre cirkevné majetky na Slovensku.

Cirkevná pôda prvou čs. pozemkovou reformou nebola v podstate dotknutá. Menovite táto pôda bola vypustená zo záboru. Spravidla sa cirkevná pôda ponechala cirkvi z dôvodov ochrany prírodných krás, či vydržiavania chudobincov, kláštorov, cirkevných škôl a na podobné účely. Možné zabranie cirkevných majetkov bolo predmetom politických diskusií. Ozývali sa hlasy, ktoré záber cirkevnej pôdy označovali za legalizovanú krádež.

Záborový zákon nakoniec predsa len dovoľoval zabrať pre účely pozemkovej reformy i cirkevné majetky, ktoré boli v rukách biskupov a svojím rozsahom presahovali výmeru stanovenú zákonom. Sluby rozdeliť cirkevnú pôdu boli dané roľníkom, ale nakoniec sa tak nestalo. Úlohy spojené s riešením problémov pozemkovej reformy na Slovensku zabezpečoval centrálny Zemědělský referát pri Ministerstve s plnou mocou pre Slovensko. Spočiatku sa zameriaval na prídely tejto pôdy do nájmu. išlo o dobrovoľný nájom pôdy spadajúcej pod zábor. Minister s plnou mocou pre Slovensko nariadením č. 132/1919 zo dňa 20.8.1919 uverejnenom

31) P. V a ť e č k a, Buržoázny štát a cirkev, SAV, Bratislava 1957.

9 úradných novinách Ministerstva s plnou mocou pre Slovensko dal majetky katolíckej cirkvi pod vnútrenú správu. Dozor nad týmto majetkom vykonávala Centrálna komisia rímsko-katolíckych majetkov pre Slovensko. Aj toto sa označovalo za zasahovanie do cirkevných vecí katolíckej cirkvi. V skutočnosti ale táto správa zachránila v období revolučného rozmachu roľníckeho hnutia majetky katolíckej cirkvi pred parceláciou. Zápas o návrat týchto majetkov do rúk cirkvi sa stal v ďalšom období jedným z významných cieľov politiky ľudovej strany. Keď Vatikán roku 1921 urobil ústupok voči republike menovaním prvých troch slovenských biskupov, vláda sa ponáhľala, ako protislužbu vypustila majetky týchto troch biskupstiev zo záboru a odovzdala ich do správy novovymenovaným biskupom. Po ďalšom rokovaní s Vatikánom Ministerstvo s plnou mocou pre Slovensko zrušilo Centrálnu komisiu a zriadilo likvidačnú komisiu, ktorá 1.11.1923 začala činnosť. Slovenská ľudová strana trvala na zrušení aj tejto komisie. Modus vivendi z roku 1928 riešil aj otázku cirkevných majetkov. Na čele správy cirkevných majetkov zostala i naďalej likvidačná komisia, ale jej predsedom bol slovenský biskupský zbor a funkciu vykonával trnavský biskup.

Otázka parcelácie cirkevných statkov sa nevyriešila ani za klerofašistického slovenského štátu a zostala takto potom otvorená až do oslobodenia, prakticky až do vydania zákona o revízií prvej čs. pozemkovej reformy. Veľká diskusia sa viedla o osude cirkevných majetkov už po oslobodení, teda pred revíziou prvej čs. pozemkovej reformy. I napriek požiadavkám roľníkov, ktorí mali cirkevnú pôdu v prenájme dožadujúc sa prídely z tejto pôdy pred uzákonením revízie prvej čs. pozemkovej reformy, sa prídely z tejto pôdy nedočkali. Dôvody pre toto oddialenie boli rôzne. Dnes, po určitom časovom odstupe je možné o nich uvažovať, či a nakoľko boli opodstatnené, primerané dobe a presvedčivé.

Íšlo o nemalé pozemkové výmery. Tak napríklad pozemky strahovského rádu premonštrátov predstavovali výmeru 7500 ha, výmery pozemkov nitrianskeho arcibiskupstva 3000 ha a mohli by sme ďalej uvádzať ďalšie prípady. Na Slovensku pod revíziu spadalo cca 120000 ha pôdy patriacej cirkvi, z čoho 18 tis. ha bolo majetkom ostrihomského arcibiskupstva a kapituly.

Aj záber cirkevnej pôdy pre účely povojnovej pozemkovej reformy po oslobodení našej vlasti od fašizmu má svoju históriu. Uzákonením etapovitosti pozemkovej reformy sa tento záber cirkevnej pôdy pre účely pozemkovej reformy oddialil a to aj napriek tomu, že rozsah pôdy spadajúcej pre prídely z konfiškácie nestačil, prídely cirkevnej pôdy sa dovoľával ľud. Cirkevná pôda sa dávala spravidla do prenájmu. Tejto

pôdy sa dožadovali nájomcovia najmä vtedy, keď nebolo dostatok pôdy pochádzajúcej z konfiškácie pre prídely uchádzačom. O tejto otázke sa hovorilo na okresnej konferencii v Novom meste nad Váhom za účasti delegátov 31 obcí okresu. Požiadavky tohto druhu sa objavujú aj neskoršie. Parcelácie cirkevnej pôdy sa dožaduje zastúpenie roľníkov MRK v Sile okrese Nitra. išlo o pôdu nachádzajúcu sa v obci Lukáčovce. Pozemky patrili nitrianskemu arcibiskupstvu. Dôvod žiadosti a veľké hnutie o prídely cirkevnej pôdy bol tam, kde nebolo dostatok pôdy pre prídely. V súvislosti s týmto odpovedalo PPPR 22.4.1946 až po roku v tom zmysle, že sa konfiškácia podľa rozhodnutia PSNR z 12.4.1946 na cirkevné majetky nevzťahuje, pokiaľ tieto patria kalvínskej cirkvi.³²⁾ Obdobne obyvatelia obce Žitná žiadali splnenie hesla "Pôda tým, čo na nej pracujú."³³⁾

Táto požiadavka sa neuzákonila, označovala sa za predbiehanie vývoja a pod.³⁴⁾ Roku 1947 na jar mení sa podstatne situácia. Dedina sa dostáva do pohybu. Vyvolal ho návrh 6. tich Ministerstvom pôdohospodárstva verejnosti decembri 1946 predložených zákonov. Za daných pomerov nezostávalo aj buržoázii nič iné ako súhlasiť s revíziou prvej čs. pozemkovej reformy, ktorú zahrňoval MZPR predložený návrh zákona. Na nočnej schôdzi parlamentu 2.7.1947 rokovalo sa aj o revízii prvej čs. pozemkovej reformy. Tak došlo aj na cirkevnú pôdu, a to aj na pôdu, ktorá bola v správe ostríhomského arcibiskupstva. Zástupca Lidovej strany na adresu postihu cirkevného majetku povedal, že nie je tak významný a prinesie zmätok. Zábor cirkevných statkov pre účely pozemkovej reformy ako súčasť revízie nie je ani veľmi potrebný.

V súvislosti s problematikou záboru cirkevnej pôdy pre účely pozemkovej reformy treba ešte uviesť vyhlášku prezídia PPPR "B" sekcie, číslo 227/1946, ktorou sa konfiškácia cirkevného majetku nariaďuje. Nariadenie vyvolalo veľký nepokoj u kolonistov okolia Lučenca, prisťahovaných sem Szallassim zo Zakarpatskej Ukrajiny. Podľa vyjadrenia spomínaného Prezídia adresovaného NV v Lučenci sa konfiškácia nevzťahovala na majetky kalvínskej cirkvi. Toto nariadenie bolo treba uviesť. Spomíname to preto, lebo zásadne bolo treba pri takýchto majetkoch rozlišovať cirkevné majetky, ktorých správa sa nachádzala na našom území od tých, ktorých sa nachádzala mimo neho. Menovite v posled-

32) Spis "B" sekcie PPPR č. 1875/46, nezaraďený materiál, ŠSUA, Bratislava.

33) Pravda zo 14. a 18.8.1945. Pozri tiež Požiadavky roľníkov východného Slovenska, ktorej problematike venuje pozornosť S. C a m b e l vo svojej práci KSČ a Slovenská argárna otázka 1944-1948, na str. 56, 80, 85-90, venuje k tejto problematike pozornosť v osobitnej kapitole.

34) Ide o účasť katolíckeho kléru v odboji. Šrámka a jeho vliv vo vláde. Na Slovensku sa ale klérus kompromitoval, ide najmä o majetky patriace ostríhomskému arcibiskupstvu. Cirkevná pôda v ľudovedemokratických štátoch spadala pod pozemkovú reformu.

nom prípade mala sa už konfiškácia uskutočniť, nakoľko išlo o jasné dôvody konfiškácie. Domnievame sa, že cirkevné majetky mali byť konfiškované, ak pre to boli dôvody, alebo mali byť vykúpané za náhradu tam, kde nebolo dostatok pôdy pre prídel pri prvej etape. Nariadenie PPPR malo byť nahradené zákonným opatrením orgánu dotovaného zákonodarnou právomocou - SNR, prípadne jeho predsedníctvom. Požiadavka uzákoniť parceláciu cirkevnej pôdy sa neprijala.³⁵⁾ Pozície cirkvi zostali neotrasené. Jej vplyv na dedine bol neďalej veľký. Možno to hodnotiť ako slabú prácu komunistickej strany na dedine. Nevedela získať vplyv kléru na myslenie dediny, prípadne izolovať dedinu od vplyvu cirkvi. Prirodzene to využili buržoázne strany v republike, na Slovensku DS, v Čechách národní socialisti a lidovci. Ohnáňali sa kresťanským socializmom. Program posledne menovanej nazvaný Kunetický popieral revíziu a novú pozemkovú reformu dožadujúc sa kresťanských zásad každému nechať to čo má.³⁶⁾

II.

Komunistická strana a jej roľnícka povojnová politika

Aby plastickejšie vyznela roľnícka politika komunistickej strany po oslobodení našej vlasti, venujeme jej osobitnú kapitolu.

Komunistická strana bola uznávaná tradične ako strana robotníctva. Roľníctvo sa k nej stavalo spočiatku dosť rezervovane. Príčin bolo viacej. Roľník bol sám vlastníkom výrobných prostriedkov, ďalej to bolo sektérstvo v strane, ktoré dožívalo. Napriek uvedomovaniu si potreby zväzku robotníkov s roľníctvom bolo roľníctvo ponechané na pospas agrárnikom a ľudákom. Komunistická strana si po druhej svetovej vojne získava dôveru dediny svojím roľníckym programom a najmä jeho súčasťou pozemkovou reformou. Tým, že hneď po oslobodení vystupovala s požiadavkou rozdeľovania pôdy bezzemkom, malým roľníkom vyvracala najpresvedčivejšie akékoľvek ohováračky namierené proti nej, hodlajúcej vraj roľníkom vziať pôdu. Komunistická strana kládla v prvom rade dôraz na sociálnu stránku reformy, na jej radikálny výkon. V jej prospech hovorila aj radikalizácia ľudových vrstiev v revolúcii, veďúce postavenie v odboji a svoju úlohu zohrali aj poučenia z prvej

35) S parceláciou cirkevných statkov aspoň na Slovensku sa malo počítať, nakoľko klérus na Slovensku sa skompromitoval. K tejto problematike pozri G. Husák, Svedectvo o SNP, 1954, str. 554, 557.

36) K tomuto programu a programu iných buržoázných strán hovorí bližšie K Jech, Prebudená dedina, SVPL, Bratislava 1963, str. 258 a n.

čas. pozemkovej reformy. Druhá veľká politická strana na Slovensku, ideologicky a programovo v skutočnosti ináč zameraná, i keď niektoré požiadavky programu DS nerozhádzali sa s požiadavkami národnodemokratickej revolúcie (nová republika, orientácia na ZSSSR, atď.)³⁷⁾ dovoľovala sa naopak pokojného riešenia povojnových úloh. Využívala všetky nedostatky, ktoré sa pri reforme vyskytli, práve tak i v práci straníckych funkcionárov komunistickej strany a práve tak ťažila z určitých pre ňu objektívne priaznivých okolností - agrárny zložitý slovenský charakter dediny, stavovské ponímanie politických strán na dedine, malá pozícia medzi stredným roľníctvom, v hospodárskych organizáciách, v bankovníctve a mala aj schopné kádre. Aj z tohto vedela vytíčiť politický kapitál pre seba a na druhej strane sťažiť a nie nemálo pozície a prácu komunistickej strany na dedine medzi, ako hovorievala, "trpezlivým, rozvážnym, pokojným po pôde lynúcim a túžiacim nerevolučným a konzervatívnym roľníctvom." Dalo sa len očakávať, že spolupráca DS a KSS prestane vzhľadom na príliv reakčných vrstiev do DS. Na to poukazoval Gottwald na aktíve komunistov v Košiciach 8.4. 1945.³⁸⁾

Proces premien sa dotýkal aj dediny. Typické agrárnickými teoretikmi vysoko vyzdvihované vlastnosti roľníctva už ustupovali novým dobou nastoleným novotám. Menil sa vo svojich názoroch aj roľník, Agrarizmus ako najreakčnejší fašizujúci smer po oslobodení sa politicky neobnovil.³⁹⁾ K agrárnickým metódam a jeho názorom sa po oslobodení DS uchýľovala. Prejavuje sa to v starosti o roľníctvo, pravda, svojím spôsobom. Zápas o roľníka skúseného a už čiastočne poučeného tiež z minulosti, z obdobia vlády agrárnej buržoázie viedla v bojoch skúsená komunistická strana, ktorá aj vo vzťahu k roľníctvu prišla s návrhmi, programom, ktorý svojím reálnym obsahom získal si veľkú popularitu a podporu roľníkov. Najpriateľivejšou bola radikálna, sociálna, revolučná a demokratická pozemková reforma, nevyhnutná to súčasť stále jej ďalších plánov najmä agrárneho charakteru, riešiacich nielen agrárny, ale i slovenský problém hospodárskeho charakteru vôbec. Komunistická strana takto najpresvedčivejšie bez akéhokoľvek páťosu, nedeklaratórne ale vecne, presvedčivo získavala "konzervatívnych, pokojných roľníkov" buď na svoju stranu, pre podporu svojej po-

37) O vlastnom programe DS: Pozri S. C a m b e l , KSČ a roľnícka otázka na Slovensku, str. 347-350.

38) To sa pri dobrej taktike môže obrátiť v náš prospech. K. G o t t w a l d , Spisy XII, Bratislava 1955.

39) Niektoré jeho názory, ako napr. vedúce postavenie roľníkov v štáte, hlásal teóriu vlastnej cesty, boj proti liberalizmu, ale aj proti socializmu, odmietal industrializáciu a bol proti sociálnemu radikalizmu, staval robotníkov proti roľníkom. Niektoré z týchto názorov sa i po vojne objavovali.

litiky, alebo ich izolovala od vedenia reakčných strán a vplyvu ich naň. Aj tento postoj k roľníctvu mal svoje špecifiká slovenské, české, mal svoje dozvuky. Zápas o sociálno-ekonomické a socialisticke premeny, najpresvedčivejšie naväzoval na program KSČ naznačený už roku 1937. Tento program nastoľovaný počas národnoslobodzovacieho zápasu a zásluhou jej prijatý⁴⁰⁾ po oslobodení stal sa nástrojom boja o moc, stal sa východiskom ďalších očakávaných premien a programov tiež komunistickou stranou presadených a ňou i v praxi uskutočňovaných.

Teória sa potvrdzuje praxou, program realizáciou. Teoreticky marxisticko-leninským učením vyzbrojená komunistická strana na základe hlbokých aj historických poznatkov stanovovala si splniteľné úlohy. Pripravovala sa na ne aj organizačne. Zriaďovala komisie a podkomisie pri svojich straníckych orgánoch a poverovala osobitnými úlohami skúsených v roľníckej problematike zbehlých súdruhov. Prebojovaním týchto úloh komunistická strana najlepšie preukázala serióznosť o záujmy a hlboké premeny veľkého spoločenského-ekonomického dosahu, majúce dopad aj v triednom postoji a podpore jednotlivých vrstiev obyvateľstva dediny, jej politiky a celého ňou presadzovaného povojnového diania. Tieto premeny na dedine, jej pohyb je triedne výrazný najmä roku 1947, dakedy slovenská dedina, možno tak povedať bola ešte pod značným vplyvom DS. Formoval sa takto zväzok robotníkov s roľníkmi, vytváral sa tlak zdola, do ktorého sa dostávali a ho podporovali aj konzervatívne a mimo politického diania stojace vrstvy dediny. Vývoj a vznik spomínaného zväzku naznačený po košickej konferencii komunistickej strany roku 1945 a žiadaný a pripomínaný neustále, najmä po jeho ochabnutí po voľbách roku 1946 sa opäť konkretizuje.

Budovateľský program Gottwaldovej vlády

Po voľbách v máji 1946 stáva sa komunistická strana najsilnejšou politickou stranou v Československu a podľa parlamentných zvyklostí predseda tejto strany Gottwald stal sa predsedom československej vlády. To bol veľmi významný faktor rozhodujúci pre ďalšie premeny, povojnový vývoj. Nová vláda vystúpila so svojím vládnyim programom označovaným ako budovateľský program. Medzi významnými úlohami vládneho programu, akou bola obnova vojnou zničeného hospodárstva, napokon

40) Aj tu sa vyskytli nedostatky. V pôvodnom návrhu nariadenia o pozemkovej reforme po oslobodení r. 1945 išlo napríklad o bezplatný prídél, možnosť odňatia prídélu, neriešenie vlastníctva prídélom. Tieto názory boli predmetom rokovania medzi zástupcami KSS a KSČ a v ďalších návrhoch sa už neobjavovali. Pozri: S. C a m b e l , KSČ a roľnícka otázka na Slovensku, str. 57-58.

uzákonená dvojročným plánom, nachádzame i vytýčenie zásad novej budúcej ústavy, požiadavky ústavného zakotvenia výsledkov národnodemokratickej revolúcie, rovnosti oboch národov českého a slovenského v obnovennej republike a aj nové iné. Osobitná pozornosť bola venovaná pôdohospodárskym povojnovým problémom. Týchto nebolo nemálo. Týkali sa samotnej výroby, jej zvýšenia, technického vybavenia, ale aj nových úprav vlastníctva k pôde. Išlo o povojnovú pozemkovú reformu, dokončenie prvej etapy konfiškácie a jej druhej etapy - revízie prvej čs. pozemkovej reformy, ktorej požiadavka zásluhou komunistov (českých) sa do programu pojala. Boli to veľké úlohy, ale splniteľné. Pokiaľ ide o úlohy pôdohospodárskeho charakteru, niektoré prekračovali rámec zásahu do súkromnej majetkovej sféry občanov, prijatý KVP - protifašistických a taktiež zameraný proti zradnej československej buržoázii. Tak tomu bolo v prípade revízie prvej čs. pozemkovej reformy. Táto má už protikapitalistický, triedny charakter.

Pozemková reforma na Slovensku bola za daných slovenských pomerov prvorádou, nie však konečnou možnosťou pre riešenie špecifických slovenských, hospodárskych, sociálnych ale aj iných problémov, pravda, vykonávaná v širších rozmeroch. Ak komunisti konfiškáciu pokladali za začiatok úprav vlastníckych vzťahov k pôde, buržoázia a aj slovenská, organizovaná v DS konfiškáciu majetku nepriateľov a domácich zradcov pokladala za konečnú úpravu týchto vlastníckych vzťahov k pôde. Budovateľský program mal eliminovať pokusy reakcie proti revolučným premenám po voľbách na Slovensku, nakoľko DS, ktorá mala vo voľbách prevahu v SNR a v Sbere povereníkov na základe volebných výsledkov, nebola zárukou progresívneho očakávaného a vládou prijatého programu a aj vývinu na Slovensku, obzvlášť v rezorte pôdohospodárstva, ktorý bol v jej rukách a to i napriek určitým opatreniam pre demokratický vývoj na Slovensku. Tieto obavy sa plne potvrdili pri prvej etape pozemkovej reformy. Povolebný vývoj na Slovensku a samotné voľby v roku 1946 do ÚNZ boli predmetom rozboru práce komunistickej strany na Slovensku, ktorá sa pripravovala na presadenie úloh vládneho programu a na zápas o získanie roľníctva pre podporu svojej politiky.⁴¹⁾

41) Na toto poukazuje autor S. C a m b e l , KSČ a roľnícka otázka na Slovensku, str. 275-276. Ak prekážkou generálnej pozemkovej reformy boli cirkevné statky, tak možno toto na Slovensku pripustiť. Demokratická strana musela splácať daň za podporu katolíckeho kléru pri voľbách roku 1946 na základe aprílovej dohody z roku 1946.

Hradecký program

Najvýstižnejšie prejavila komunistická strana svoj vzťah k roľníctvu vo svojom agrárnom Hradeckom programe. Ide o nový demokratický a aj protikapitalistický, teda triedne stavaný program, návrh šiestich roľníckych zákonov vypracovaný komunistickou stranou a predložený vláde 24.9.1946 Ministerstvom pôdohospodárstva s tým, aby po jeho prerokovaní boli návrhy postúpené ÚNZ ako vládne návrhy. Hradecký program vyvolal veľké napätie v spoločnosti, rozruch v tábore odporcov povojnových premien v poľnohospodárstve, grupujúcich sa z radov "opozičných" strán. Títo odporcovia sa jednoznačne postavili proti navrhovanému programu. Označovali ho za protiprávny, oháňali sa parlamentnými tradíciami. Po zverejnení navrhovaných zákonov MZPR v septembri 1946 opozícia robila všetko možné, aby prijatie niektorých bodov programu, máme na mysli zákon o revízií prvej čs. pozemkovej reformy oddialila. Pravda, už uskutočnená celonárodná diskusia o navrhovaných zákonoch, prijatia ktorých sa roľníctvo dovoľávalo, a to aj roľníci organizovaní v opozičných stranách, vzalo odporcom týchto zákonov vietor z plachát. Otvorene sa nemohli postaviť proti návrhom. Uchýlili sa k rôznym praktikám, pomocou ktorých sa snažia komplikovať ďalšie premieny na dedine a tak uskutočnenie týchto čo najďalej oddialiť a tým odsunúť i svoju vlastnú likvidáciu z politických pozícií i ako triedy. Návrh spomínaných zákonov stal sa predmetom rokovania širokej celonárodnej diskusie. Komunistická strana sa obrátila na roľníkov, predovšetkým malých a stredných. Apel sa týkal i otázok súvisiacich s revíziou prvej čs. pozemkovej reformy. Išlo o to, ako ju možno urýchliť, zriaďovať revízne komisie a ďalej, aké opatrenia majú byť urobené, aby Ministerstvom pôdohospodárstva a pozemkovej reformy pripravované návrhy (aj zákon o revízií prvej čs. pozemkovej reformy) boli čo v najkratšom čase schválené.⁴²⁾ Bol to prakticky zápas o uvedenie do života zásady "Pôda tým, čo na nej pracujú". Boli preto vhodné pomery. Na túto výzvu dochádzali rezolúcie roľníkov. Pokiaľ ide o rezolúcie zo Slovenska, boli opatrené už pečiatkami a podpismi členov DS, čo dokazuje, že aj roľníci organizovaní v tejto strane začínajú chápať a podporujú maloroľnícku politiku komunistickej strany. Svojím podpisom a rezolúciami sa plne s jej programom stotožňujú. Roľníci sa mali vyjadriť k zásadám navrhovaných zákonov. Bola to prezieravá politika KS, nakoľko sa očakával odpor pravice k poľnohospodárskej časti nového vládneho programu, ktorý obsahoval aj požiadavku revízie prvej čs. pozemkovej reformy.

42) Pravda z 20.4.1947: Roľníci podávajú návrhy k deviatim bodom Hradeckého programu.

Veľkú úlohu zohralo tu Ministerstvo pôdohospodárstva a pozemkovej reformy vedené komunistom Ďurišom. Prostredníctvom prípravného výboru Jednotného zväzu českých zemédlcov oboznamovalo širokú roľnícku verejnosť s hlavnými zásadami navrhovaných zákonov. V Čechách sa konfiškované práce končili. Bola to vhodná doba pre vystúpenie s novým agrárnym programom.⁴³⁾ Hlad po pôde trval obzvlášť na Slovensku, kde pre nedostatok pôdy z konfiškácie ako aj pre jej sabotovanie DS nemohol byť uspokojený ani po čiastočnom uspokojení uchádzačov o prídely v českom pohraničí a presídlením v rámci vnútorného presídlenia na južné Slovensko. Požiadavky za druhú etapu pozemkovej reformy boli i na Slovensku. Bolo možné prostredníctvom návrhov šiestich roľníckych zákonov po určitom sklamaní s povojnovou pozemkovou reformou na Slovensku prijatím týchto zákonov vzkriesiť upadnutý revolučný pohyb dediny. Návrhy spomínaných zákonov spomínaného ministerstva dostali sa aj na slovenský vidiek a vyvolali veľký ohlas.⁴⁴⁾

Osobitnú pozornosť na Slovensku vyvolal návrh zákona o revízii prvej čs. pozemkovej reformy. Táto mala sčasti napraviť krivdu a protiprávny postup Štátneho pozemkového úradu pri výkone prvej čs. pozemkovej reformy. Rozsah pôdy spadajúcej pod revíziu predstavoval výmeru pôdy cca 2500 tis. ha, z čoho na Slovensku pripadalo okolo 750 tis. ha. Časť tejto pôdy spadala už pod konfiškáciu a okolo 300 tis. ha malo byť predmetom revízie.

Dedina rokovala o osnovách navrhovaných zákonov koncom roku 1946. Na Slovensku sa toto rokovanie oddialilo na rok 1947 ale ojedinelé prípady boli už roku 1946. Tak obyvatelia Kalnej zaujali svoj postoj. Obdobne roľníci presídlenci zo severného Slovenska do obce Čičov okres Komárno na svojej schôdzi konanej 15.4.1947 sa dohodli podporiť Ďurišovu roľnícku politiku, keď vyhlásili a zároveň prijali uznesenie z ktorého citujeme: "... urýchlene uzákoniť šesť Ďurišových zákonov.. naše požiadavky zhodujú sa úplne s Hradeckým programom Ministerstva pôdohospodárstva a pozemkovej reformy, za ktorý sa staviame".⁴⁵⁾ Na Ministerstvo pôdohospodárstva a pozemkovej reformy prichádzali súhlasné rezolúcie obyvateľov dediny. Obdobne návrhy dochádzali na Slovensku na SNR, Sbor povereníkov a ÚV KSS. Roľníci podávali vlastné

43) Na Slovensku, pravda, bola situácia iná. Konfiškácie majetku nepriateľov a domácich zrádcov viazla a bola dokončená až po porážke reakcie vo februári 1948.

44) Išlo o návrhy zákonov o revízii prvej čs. pozemkovej reformy, technicko-hospodárskych úpravách pozemkov, poľovnícky zákon, zaknihovanie prídely z konfiškácie, o zabezpečenie výrobného poľnohospodárskeho plánu a o úprave delenia poľnohospodárskych podnikov v pozostalostnom konaní a zákaze drobenia pôdy.

45) Pravda z 26.4.1947: Uzákoníť Ďurišov Hradecký program.

návrhy a pripomienky. Je to veľký pohyb dediny, majúci nedozierny politický význam. V Čechách malo hnutie väčší ohlas ako na Slovensku, kde sa vyskytovali v tomto období určité nedostatky vôbec, nielen v práci komunistickej strany v roľníckej politike.⁴⁶⁾ Špecifikou Slovenska bola spolupráca KSS a DS v roku 1945. Pre získanie národa venovali veľa úsilia práve tak komunisti, ako aj demokrati. Slovensko bolo agrárnou krajinou a prevažovalo katolícke obyvateľstvo. Získanie podpory národa bez získania jeho demokratických síl bolo iluzórne. Problém politického zastúpenia slovenského katolicizmu v NF roku 1946 nebol vyriešený a zostal slabou stránkou slovenskej politiky. Ďalšou špecifikou na Slovensku bola rovnováha dvoch politických strán, KSS a DS.

Zverejnenie osnov navrhovaných zákonov Ministerstvom pôdohospodárstva a pozemkovej reformy a ich kladné uvítanie obyvateľstvom dediny prinútilo aj "opozičné" buržoázne strany k zaujatiu postojov k týmto návrhom. Program KSČ, pravda, im ako triede nevyhovoval, bol ale príťažlivý pre členov organizovaných v týchto buržoázných opozičných stranách. To bolo vlastnou príčinou, že osnovy navrhovaných zákonov nemohla čs. buržoázna opozícia otvorene odmietnuť. Vystupovala proti ministrovi pôdohospodárstva, odsudzovala jeho postup – verejnú diskusiu k navrhovaným zákonom aj v poľnohospodárskom výbore ÚNZ a v Pléne ÚNZ predkladala celý rad pozmeňovacích návrhov, opráv, ktoré pôvodný komunistickou stranou predložený návrh podstatne menili.⁴⁷⁾ Odsunúť uzákonenie tohto zákona na jeseň sa reakcii nepodarilo. Komunisti prehliadli túto taktiku a obrátili sa na pomoc k roľníkom. Veľké vystúpenie roľníkov v máji, júni roku 1947 a dokonca aj ich príchod do parlamentu si uzákonenie zákona vynútilo. Aj na Slovensku ozývali sa hlasy za uzákonenie revízie, na podporu Hradeckého programu. Niekdajší experti z DS pre roľnícke otázky podávali protinávrhy v prípravnom pokračovaní, ale v parlamente, kde boli už prítomní zástupcovia malých a stredných roľníkov aj z DS vyhlasovali sa za n a j ú p r í m - n e j š í c h stúpcov roľníckych zákonov. Privlastňujú si prven-

46) Slabšia práca v roľníckej politike, sektárstvo, ľavičiarske postoje k roľníkom a tiež problémy okolo JSSR, nedostatok kvalifikovaných komunistických kádrov pre roľnícku politiku. Svoje zohralo aj sklamanie roľníkov, ktorý sa už v r. 1945, teda pred zverejnením šiestich zákonov MZPR dovoľávali pridelov cirkevných statkov. Ďalej treba spomenúť nedôveru a opatrnosť roľníctva. Nezaháľala ani opozícia na Slovensku z DS, ktorá ešte v r. 1946 mala veľký vplyv na roľníctvo. Práve tak zohral svoje aj návrat katolicizmu do politiky a dostatočné nechápanie politiky NF.

47) Povereník Kvetko v mene poslancov DS navrhoval ponechať zbytkárom 50 ha pôdy, okrem toho lesy, pastviny, rybníky. Za pomoci pravicových sociálnych demokratov sa tento návrh dočasne presadil. Pozri S. C a m b e l , KSČ a roľnícka otázka na Slovensku, str. 355.

stvo, iniciatívu. Známi boli svojimi protivystúpeniami najmä Zibrín a Kvetko. Hlavná osnova zákona o revízii prvej čs. pozemkovej reformy dotýkala sa československej agrárnej buržoázie ako triedy, ktoré túto osnovu chápala ako útok na svoje triedne pozície. Pod tlakom zdola musela ustúpiť. Aj členovia buržoáznych opozičných strán očakávali z revízií prídely ďalšej pôdy. Postaviť sa proti revízii znamenalo vystaviť sa riziku, strate členstva týchto záujemcov o pôdu z vlastných radov.

Demokratická strana po voľbách roku 1946 si vytýčila úlohu zmeniť revolučné výdobytky, spomaliť roľnícku politiku, do ktorého programu zapadala aj revízia - odpor proti nej, proti novému agrárnemu programu Gottwaldovej vlády, komunistickej strany. Poprední členovia DS dovoľávali sa ochrany súkromného vlastníctva pôdy bez ohľadu na výmeru, istoty podnikania. Odsudzovali scelovanie pozemkov, boli proti zaknihovaniu prídellov, konfiškácie. Oháňali sa rôznymi vyhláseniami, ako: chceme slúžiť roľníctvu, v prospech roľníctva pracovať. V skutočnosti ale išlo o prospech pozemkových špekulantov a veľkostatkárov. Demokratická strana praktizovala agrárnické metódy, odmietala úradne rokovať o navrhovaných roľníckych zákonoch, nesúhlasila s nimi. Pod tlakom zdola, že daného rozloženia síl v NF v celoštátnom meradle musela aj v ústredných štátnych orgánoch - vláde a v parlamente zmeniť postoje.

Hradecký program naväzoval na KVP i program Gottwaldovej vlády. Pokračoval v premenách, ktoré sa pre účasť československej buržoázie v odboji hneď po vojne neuskutočnili, nakoľko sa jej pre túto účasť urobili ústupky. Ide o posledné dve etapy povojnovej pozemkovej reformy. Hradecký program sledoval získanie stredného roľníka, získanie väčšiny národa. Stal sa základom programu aj KSS. Program nevyčerpával špecifikum slovenskej dediny. Na ňom sa pre slovenské pomery ďalej pracovalo. Mechanické preberanie hesla Pléna ÚV KSČ "Získať väčšinu národa" vhodného pre české krajiny by na Slovensku nepôsobilo mobilizačne. Výsledkom prác vypracovať program vhodný pre slovenské pomery v roľníckej otázke bol plán schválený PÚV KSS 15.9.1947. Program prišiel s návrhom demokratizácie pomerov v poľnohospodárstve. Išlo o zavedenie poistenia roľníkov, uzákonenie roľníckej organizácie, poskytovanie výhodného úveru pre roľníkov, zavedenie jednotnej odstupňovanej hospodárskej dane, mechanizáciu pôdohospodárstva a iné. Vývoj sa nedal zastaviť. Pohyb dediny bol veľký. V zápase o dedinu zostala reakcia osamotená. Rodiaci sa zväzok robotníkov s roľníkmi po oslobodení mal už v roku 1947 veľké a pevné základy. Predstavoval silu, ktorú nebolo možné zastaviť. Aj vďaka tomuto zväzku podarilo sa komunistickej strane presadiť uzákonenie revízie prvej čs. pozemkovej

reformy, zákona o jednotnom zväzku roľníkov a ďalšie významné roľnícke zákony, poraziť reakciu vo Februári 1948 a dokončiť po jej porážke predsavzaté úlohy - prestavbu poľnohospodárstva, zabezpečiť ďalší všestranný rozvoj našej spoločnosti.

P o z n á m k a k u s k r a t k á m v t e x t e

MRK, RK - miestne roľnícke komisie, roľnícke komisie

JSSR - Jednotný sväz slovenských roľníkov

JZČZ - Jednotný zväz českých zemědělců

MZPR - Ministerstvo zemědělstva a pozemkové reformy

PPPR - Povereníctvo půdohospodárstva a pozemkovéj reformy

К ПРОБЛЕМАТИКЕ ПОСЛЕВОЕННОЙ ЗЕМЕЛЬНОЙ РЕФОРМЫ С УЧЕТОМ СИТУАЦИИ В СЛОВАКИИ

Владимир Чарвага

Резюме

Ввиду того, что крестьянский вопрос и его составная часть — земельная реформа во время революции 1848-1849 гг. в нашей стране не решился со всей последовательностью, он стал актуальным не только в начале этого века в период распада габсбургской монархии, в период образования новых государств вместо распавшейся монархии, но и после второй мировой войны.

Значительные перемены, возникшие в результате победы Великой Октябрьской социалистической революции, нашли отражение в мыслях жителей нашей деревни, требующих проведения социальных перемен и земельной реформы. Революционные действия чешского пролетариата до образования республики и в первые годы ее существования и также прогрессивное движение в чешской и словацкой деревнях сыграло огромное значение. В результате этого давления снизу были приняты основные законы о земельной реформе и предписания во исполнение закона, на основе которых из основных законов устранялись прогрессивные элементы.

Первая чехословацкая реформа стала сложной политической и социальной проблемой. Аграрная партия, которой была поручена реализация реформы, исключила из нее все прогрессивное чего было достигнуто в деревне. Благодаря неправильной политике Чехословацкой социал-демократической партии аграрная партия укрепила свои позиции в деревне.

Первая чехословацкая земельная реформа не была доведена до конца, это был обман. Высоко нормированные цены, образование новых "остаточных" имений, изъятие якобы на основе общественного мнения огромной площади земли из конфискации или неприменение этого изъятия тогда, и в тех случаях, когда можно было для целей земельной реформы легальным путем конфисковать больше земли; сокращенное распределение и также заключение договоров между Государственным земельным учреждением и помещиками, пострадавшими от конфискации земли об отсрочке осуществления реформы, далее то, что не была изъята вся земля, принадлежащая церкви — все это служит доказательством того, что осуществление реформы не было доведено до конца.

Хотя первая чехословацкая земельная реформа ослабила буржуазию как

класс, она согласна была с реформой только до той меры и с той целью, чтобы за счет немецкой и венгерской шляхты укрепить свои позиции и полностью не ослабиться.

И эта незаконченная земельная реформа является одним из требований Коммунистической партии, которая уже в прошлом боролась за последовательное осуществление земельной реформы. Незаконченная первая чехословацкая земельная реформа становится после освобождения нашей страны предметом регресса, происходящего по этапам, сначала это была конфискация а потом последовала ревизия первой чехословацкой земельной реформы.

Разумеется, эти вмешательства в собственнические отношения были после освобождения нашей страны проведены благодаря ведущему положению Коммунистической партии в национально-освободительной борьбе и благодаря поддержке снизу, значит, в новой политической обстановке.

Предметом данной работы является послевоенная земельная реформа, ее второй этап - ревизия. И после войны земельная реформа представляла собой сложную проблему. Оценив мнения, подходы и определенные объективные предположения об объеме (масштабе) реформы хотя бы для Словакии, можно было и даже было по нашему мнению желательным подойти к решению объема реформы с более широкого аспекта. Раз уж этот вопрос не решился с более широкого аспекта, разумеется, что это не осталось без последствий. Поэтому Коммунистической партии пришлось вести усиленную борьбу с буржуазией за завоевание доверия крестьян и большинства народа, столь необходимое в деле завершения борьбы за власть и за проведение социалистических послевоенных перемен.

На ряде примеров показано насколько правильна политика Коммунистической партии и в области решения крестьянского вопроса и в борьбе за осуществление второго этапа ревизии. Опираясь на Кошицкую правительственную программу, Коммунистическая партия продолжает осуществлять перемены, закрепленные в Программе строительства, в последствии и в ее Градецкой программе.

Правильная стратегия и тактика Коммунистической партии и в этой области является наглядным примером правильного метода при решении такого сложного вопроса, каким была земельная реформа. Хотя приводятся некоторые взгляды, учитывающие проблематику в Словакии, но они могут обогатить тактику и стратегию борьбы, в которой крестьяне сыграли важную роль.